

VERZ SLOVENSKE MODERNE

– Silabotonizem in tonizem*

Cankar, Kette, Murn in Župančič so v metrični repertoar regularnega silabotoničnega verza vnesli daktilski, amfibraški in iregularni jambški sonet, zmanjšali delež tradicionalnih meril, povečali polimetrijo; ritmika se je manj spremenila, opazno je predvsem krajšanje in daljšanje verzov za en nenaglašeni zlog ali stopico. Med iregularnimi merili se je pojavil trohej, daktil in anapest, vsa pa imajo večjo zlogovno variabilnost. Naglasna merila so bogatejša za nerimani naglasni četverec (N4), za N4 z 2-zložno anakruzo in za N4 z 0- do 2-zložno anakruzo in do 3-zložnim šibkim položajem, povečala se je atonizacija iktov.

Cankar, Kette, Murn and Župančič introduced the dactylic, amphibrachic and irregular iambic sonnet to the metric repertoire of regular syllabotonic verse. They reduced the share of traditional meters and increased polymeter. The rhythm was changed to a lesser degree; most notable is the shortening of lines by one non-accented syllable or by one foot. Among irregular meters trochee and anapest emerge, all having higher syllabic variation. The accentual meters gained the accentual 4-foot verse (A4), A4 with a two-syllable anacrusis and A4 with zero- to two-syllable anacrusis and up to three-syllable weak position; atonicization of ictuses increased.

Osnovne črte obdobja

V slovenski poeziji 19. stoletja je bil silabotonizem prevladujoč verzni sistem. Po spremembah, ki jih je v slovenski verz vnesel France Prešeren (prim. Pretnar 1988b), je sledilo obdobje utrjevanja in delnega spreminjanja danih verzni oblik (Pretnar 1988a). Ob koncu 19. stoletja v času t. i. poznega realizma, tj. po l. 1880, so se v pesniškem jeziku začele nekatere spremembe, ki so vodile k moderni oz. simbolizmu. Vnesel jih je Anton Aškerc: utrdil je zgodovinsko epiko in z njo slovensko obliko srbskega nerimanega asimetričnega deseterca, trohejski deseterec T10(4+6), ki je bil slovenski poeziji pred tem znan predvsem iz prevodov srbskih ljudskih pesmi ali priredb slovenskih ljudskih pesmi v zborniku poezij Kranjska čbelica 1830–33, 1848 (Srbske pokranjčene, Hasanaginica; Mlada Breda, Lepa Vida; nekatere s cezuro, druge brez) ter Stritarjevih pesmi s srbsko, bosansko in bolgarsko tematiko (pesmi št. 3, 4, 5, 10 iz cikla Raja). Aškerc je začel pisati trohejski osmerek s cezuro po četrtem zlogu, po zgledu na rusko narodno pesem pa je uvedel anapest An9, An10, An12 (gl. njegov komentar v Aškerc 1896: 183). Anapest je v slovenski poeziji 19. stol. znan le iz priložnostnih zapisov An7 pri Vodniku (1806) in Jenku (1869), vendar se ta meter ni ohranil (njegova ritmična značilnost je pogosta, okoli 60 % tonizacija šibkega vzglasa); v moderni je An6/9 in An9 rabil le

*Besedilo je bilo predstavljeno na 7. varšavski konferenci o primerjalni slovanski metriki septembra 1996. Pri delu sta mi pomagala Tomaž Sajovic in Marko Stabej, ki sta mi dala v računalnik pretipkane nekatere pesniške zbirke, ter Viktor Sonjkin in Primož Jakopin, ki sta mi dala vsak svoj program za računsko analizo.

Murn v dveh pesmih. V epskih in baladnih pesnitvah je Aškerc oživel polimetrijo – preplet dvo- in trizložnih meril v štirivstičnicah – ter heterometrijo (Pretnar 1988a). V naglasni četverec je po ruskem zgledu uvedel nerimano anapestoidno varianto z dvozložnim šibkim vzglasom (2 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0).¹

Slovenska moderna se je v svojih vodilnih predstavnikih Ivanu Cankarju, Dragotinu Ketteju, Josipu Murnu in Otonu Župančiču sprva naslanjala na Aškerca (Cankarjeve epske pesnitve v T10, anapestoidni naglasni četverec), kmalu pa razvila svoj izraz, ki si ga je slovenska literarna veda zapomnila predvsem zaradi nastanka svobodnega verza.

Ritmični slovar

Frekvenca 1- do 8-zložnih besed (BE) in naglasnih enot (NE) v T8, J8 in J11 (predmet obravnave v Pretnar 1978, v zborniku *Słowiańska metryka porównawcza 1*) se v moderni ni spremenila. Tako v moderni kot v 19. stol. zasedajo eno- in dvo-zložnice okoli 80 % vseh besed v tekstih. Ostanek zapolnijo predvsem trizložnice, opazne so še štirizložnice (2.51 % do 4.86 %), daljše besede pa so zelo redke. Vsi verzi (silabotonični, naglasni in svobodni) imajo krajše besede in naglasne enote (tj. manjšo aritmetično sredino in večji delež kratkih besed) kot proza, obenem pa nesilabotonični verzi večinoma ne dosegajo skrajnosti silabotoničnih meril in se v tem smislu ne približujejo prozi. V tonizmu je dolžina besed obratno sorazmerna z dolžino verza (ker je v daljših verzih več klitik). Med večzložnimi BE prevladujejo paroksitonične. V slovarju naglasnih enot je največ dvo- in trizložnih NE (šest do sedem desetin teksta), najdaljši takti so osemzložni; delež dvo- do osemzložnih NE se manjša sorazmerno z dolžino NE (daljših je manj). Med sestavljenimi je skoraj povsod, ne glede na dolžino NE, več proklitiških. Pri tro- in večzložnih NE prevladujejo sredinsko naglašene.

Nekaj sprememb doživi naglasni četverec (N4). Zmanjšala se je povprečna dolžina vrstice in povprečna dolžina šibkih položajev (od 1.66 zloga pri Levstiku in 1.58 pri Stritarju na 1.38 zloga pri Ketteju, Murnu in Župančiču), zato se je nekoliko spremenil tudi besedni repertoar: zvečalo se je število naglašanih enozložnic, število paroksitoničnih 2- in 3-zložnic pa je padlo (s + označujem naglašeni zlog, z – pa nenaglašena):

	Stritar	moderna
–	30.5	31.5
+	13.8	20.0
+ –	26.5	21.3
– +	11.8	11.5
+ – –	2.4	3.9
– + –	11.9	8.2

¹ Naglasni verz je verz s stalnim ali predvidljivo spremenljivim številom krepih položajev (iktov), šibki položaji pa so spremenljivi eno- ali dvozložni. Njegovo metrično shemo zapisujejo s številkami, kjer je črtica – znak za 'krepi položaj', številka pa označuje število zlogov na šibkem položaju, npr. 1/2 pomeni 'eno- ali dvozložni šibki položaj'.

kar je povezano s pogostejšo tonizacijo šibkih položajev z naglašeni enozložnicami in izgubo amfibrahizacije naglasnega četverca.

Regularni silabotonizem

METRIKA (gl. metrični repertoar v prilogi). Tradicionalni slovenski silabotonični verz je težil k izosilabizmu oz. regularni menjavi heterosilabičnih verzov ter k regularni rimi. Moderna pozna odstopanja od obeh tendenc.

V liriki in epiki se blankverz razmehne z Aškerčevimi pesnitvami v T10(4+6) ter z obrobim nerimanim trohejskim osmercem T8 (Cankar: Helena 1, Ljubljanski zvon 1896, Murn: Oreh (rokopis), Rudolf Maister: Morje, Poezije 1904, Župančič: Jadra, Ljubljanski zvon 1910), jambskim desetercem/enajstercem J10/11 (Župančič: Vizija, 1908) in N4 (Cankar: Dunajski večeri 8, Erotika 1899; Župančič: Jožetu Bercetu v spomin, Ljubljanski zvon 1917).

V sonetu se poleg tradicionalnega J10/11 in J11 (izjema je Vrazov T10 (Domovina 1) in Stritarjev J12 (občasno v Dunajskih sonetih)) pri Ketteju pojavi še daktilski deseterec, enajsterec in dvanajsterec D10/11, D11/12 in amfibraški deveterec/dvanajsterec Amf9/12, pri Murnu pa 9- do 15-zložni jambski Sonet starčka (Ljubljanski zvon 1899). V lirski poeziji je Alojz Gradnik aktualiziral rabo necezurnega T10 (V mraku, Ljubljanski zvon 1906, 1908 še Cankar v pesmi Bolnik), ki je bil v 19. stol. znan iz pesmi Simona Gregorčiča Moč ljubezni (Zvon 1877); cezurni T10 pa je Župančič uporabil celo v programski pesmi Moje barke (Čaša opojnosti 1899).

Ostale spremembe kaže naslednja tabela (Ž-1899 itd. pomeni prvo, drugo in tretjo Župančičevo pesniško zbirko: Čaša opojnosti, Čez plan, Samogovori):

Tabela 1: Delež posameznih metrov v 19. stoletju in moderni (v %)

19. stoletje:	Prešeren	Levstik	Jenko	Stritar	Gregorčič	Aškerc	razpon
trohej	17.75	28.31	57.73	20.73	14.04	16.67	od 14 do 58
jamb	66.35	35.71	19.52	50.0	57.89	22.92	od 20 do 66
daktil	1.87	2.38	8.25	0	1.75	0	od 0 do 8
amfibrah	1.87	11.9	12.37	2.44	24.56	33.33	od 2 do 33
anapest	ni						
polimetrija					10.4		od 0 do 10
naglasni verz	4.67	23.81	2.06	26.83	1.75	16.67	od 2 do 27

moderna:	Kette	Murn	Ž-1899	Ž-1904	Ž-1908	skupaj	razpon
trohej	17.3	36.2	19.1	28.4	12.8	22.7	od 13 do 36
jamb	43.9	31.9	38.2	19.4	48.9	37.4	od 19 do 44
daktil	9.8	1.1	7.3	2.9	2.1	5.6	od 1 do 10
amfibrah	11.6	9.6	4.4	4.5	0	7.8	od 0 do 12
anapest	0	2.1	0	0	0	0.45	od 0 do 2
polimetrija	2.9	0	2.9	4.5	10.6	3.3	od 0 do 11
naglasni in svobodni verz	15.0	18.1	27.9	41.8	21.3	22.3	od 15 do 42

Razlike: raba jamba in troheja je padla, daktila rahlo zrastle, amfibraha pa zelo padla; pojavita se dve anapestni pesmi, najbolj pa je opazen porast polimetrije ter naglasnega in svobodnega verza. Polimetrija pri Župančiču narašča od prve do tretje zbirke. Raba naglasnega (rimanega in nerimanega) verza raste in doseže vrh pri Župančiču leta 1904.

Opazno se je zmanjšal delež tistih verzni oblik, ki so bile v drugi polovici 19. stoletja najpogostejše:

troheja 7/8	z 11 % – 19 % na 1.5 % – 12.8 %
jamba 8	z 2.5 % – 12.5 % na 0 % – 3 %
jamba 8/9	z 2 % – 4 % oz. 19 % – 34 % na 0 % – 5.3 %

Regularni silabotonični verz slovenske poezije 19. in začetka 20. stoletja je redko izosilabičen; pogosto se v pesmi prepletata istostopična verza z različno klavzulo (npr. T7/8), lahko se prepletata dva ali več istostopičnih verzov (T6/8) ali pa oboje (T5/7/8). Tovrstnih kombinacij meril ima moderna več kot 19. stoletje:

	19. stol.	moderna
vsota trohejskih meril:	16	31
–"– jambskih –"–	21	25
–"– daktilskih –"–	9	14
–"– amfibraških –"–	12	10
–"– naglasnih –"–	5	10
Skupaj	63	90

RITMIKA (J8, J11, T8). V nasprotju z metričnim repertoarjem je ritmična zgradba silabotoničnih meril stabilna: zanjo veljajo sorodne ugotovitve kot za 19. stoletje:

1. Verzov s stoprocentno realiziranimi ikti je manj kot četrtnina.
2. Stabilizacija in visoka naglašenost prvega krepkega položaja v jambsem osmercu (91.28 %), tj. verzu z moško klavzulo, ter zadnjega krepkega položaja v trohejskem osmercu (96.46 %) in jambsem enajstercu (99.74), tj. verzoma z žensko klavzulo.
3. Visoka naglašenost prvega šibkega položaja v obeh jambskih merilih, ki jo skoraj izključno ustvarjajo naglašene enozložnice.
4. Realizacija iktov v trohejskem osmercu in jambsem enajstercu kaže regresivno disimilacijo, s čemer so v T8 pogostejše naglašeni sodi ikti (obenem je vsota I.+II. ikta enaka vsoti III.+IV.), v J11 pa lihi. J8 ne kaže teh pravilnosti (stopnja naglašenosti do IV. ikta pada), brez regresivne disimilacije je tudi T10.
5. Delež nemetričnih verzov glede na metrične raste obratno sorazmerno s številom realiziranih iktov (verz s polovico ali manj realiziranimi ikti bo imel tudi kakšen nemetrični naglas).
6. Pogostejše sta tonizirana jambaska verza (pri obeh cca. 29 % verzov, od tega z večzložnimi besedami le cca. 5.4 %) kot trohejski (13.8 % verzov, z večzložnicami

4.6 % verzov); večinoma tonizirajo enozložnice (372 vs. 104 oz. 78.15 % vseh tonizacij).

7. Medbesedne in medtaktovne meje so pogostejše za nenaglašnim zlogom kakor pred nenaglašnim, kar je pogojeno s paroksitonično tendenco dvo in trizložnih besed. Postavljanje medbesednih mej za nenaglašene zloge dela trohejske verze stopične, jamske pa nestopične.

8. Cezure v J8 in J11 19. in začetka 20. stoletja ni; cezurni T8 je le pri Aškercu, drugod se javlja le tendenca po simetrični členitvi, v J8 pa tendenca po asimetrični za tretjim in petim zlogom, v J11 pa ni niti tendence.

Ritmična posebnost je krajšanje in daljšanje vrstice za en nenaglašni zlog ali stopico pri Murnu, redkeje pri Ketteju in Župančiču. Po Pretnarjevi (1979) analizi Murna se podaljšave dogajajo predvsem v vzglasu (v štiriiktnih trizložnih merilih s krepkim izglasom jih je 25.53 %, v tistih s šibkim izglasom pa 5.88 %, v triiktnih ustrezno 32.27 % in 19.14 %), v jedru pa redko (štiriiktna trizložna merila s krepkim izglasom 0.71 %, triiktna 0 %); krajšave (zaradi katerih se trizložna silabotonična merila zdijo podobna naglasnim) so bolj redke in zadevajo predvsem jedro (štiriiktna trizložna merila s krepkim izglasom 3.55 %, triiktna 4.10 %), redkeje vzglas (štiriiktniki s krepkim izglasom 1.42 %, triiktniki 0.46 %). Podaljševanje v vzglasu je regularen pojav v ljudski pesmi, kjer je anakruza lahko od nič do dvozložna (Vodušek 1968: 306).

Tabela 2: Realizacija zlogovnih položajev pri Prešernu (Pretnar 1988b), drugi polovici 19. stol. (Pretnar 1978) in moderni (podatki za Prešernov J8 in vsa merila moderne so moji):

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
T8 Prešerna	56.4	5.6	80.8	1.4	1.8	1.9	100	0			
T8 19. stol.	55.6	0.78	80.6	0.66	49.93	0.66	99.13	0			
T8 moderne	70.4	5.2	83.7	5.5	55.7	4.2	96.5	0.6			
J8 Prešerna	16.1	91.5	5.9	83.8	5.9	71.0	1.3	84.3			
J8 19. stol.	3.2	85.1	0.5	69.9	0.3	58.8	0	78			
J8 moderne	19.5	91.3	3.3	71.3	5.1	68.7	5.1	73.8			
J11 Prešerna	13.2	84.3	4	71.2	3.7	76.8	5.4	59.4	1.2	99.8	0
J11 19. stol.	4.1	84.3	0.8	66.7	0.8	72.4	0.4	44.4	0.4	100	0
J11 moderne	17.5	82.9	3.7	71.8	4.5	77.1	6.32	55.4	2.2	99.7	0.1

Iregularni silabotonizem

Prepletanje verzov različnih dolžin v nepredvidljivem zaporedju se v slovenski verzifikaciji veže s predvsem silabotonizmom. Po Pretnarjevih podatkih (1988a) so v 19. stoletju iregularni verzi redki in zadevajo le jambe. Pretnar je registriral raznostopne jambe pri Levstiku (1854) in Gregorčiču (1882): 3.5 % in 12 % pesmi.

Če je pri Levstiku vezan na puščice, je pri Gregorčiču že v nesatirični poeziji, v daljših stihičnih pesmih: O nevihti, Človeka nikar, Soči, Pozabljenim, Oljki.

V 19. stol. je izraziti iregularni verz redek; večina Gregorčičevih (Poezije I, 1882) iregularnih jambov sledi enemu merilu (J8/9), vmes se občasno pojavljajo krajše vrstice. Prepletajo se predvsem merila, ki jih je formirala tradicija (J6, J7, J8, J9). Mešanje raznozložnih vrstic ni povsem poljubno (čeprav ni ponovljivo), ker ga določajo zaporedne ali oklepajoče rime (Soči: J 89896 878876 998878876 98988888 99998989 itd). Gre torej za tip z majhnim zlogovnim razponom, eno od meril pa tvori dolge nize vrstic (Pszczolońska 1987: 7–8).

Že pred nastopom moderne je Gregorčič razširil repertoar iregularnega verza na amfibrah (Poezije II, 1888, še več ga je v Poezijah III, 1902, kjer obsega 17 % repertoarja, iregularnih jambov pa je 43 %). Iregularni amfibrah z razponom od 3 do 13 zlogov² so uporabljali Murn, Kette, Župančič ter pozneje Alojz Gradnik (Padajoče zvezde, 1916). Kettejeva, Murnova in Župančičeva poezija je prinesla še iregularni trohej (Kette: Za spomin 2) z razponom od 1 do 14 zlogov, ki ga najdemo tudi pri manj inovatorskih sodobnikih (Molè: Les šumi, T3-14 iz zbirke Tristitia ex Siberia, 1920), ter iregularni daktil (Kette: Novi akordi I).

Aškerc je v svoji tretji pesniški knjigi, Nove poezije, eksperimentiral z iregularnim in povrhu nerimanim anapestom. Iregularni anapest je izjemen pojav, saj je že regularni anapest v slovenski poeziji zelo redek; v 19. stol. je anapestni en Vodnikov napis za mesece (»Je nadelana cesta, ne zajemajo pesta«) in ena pesem v Čbelici 1831. Anapest (An9/10, An10/12) je vpeljal Aškerc v svoji drugi knjigi – Lirske in epske poezije – po ruskem zgledu (Aškerc 1896). V Novih poezijah je iregularni anapest v pesmih Luč iz neskončnosti, Izlet in Kako je molil sultan Akbar v svoji džamiji. V Izletu prevladuje An7, ob katerem se nepredvidljivo pojavljajo An6, An9 in An10, v ostalih dveh pesmih ni prevladujoče dolžine, razpon pa je od 3 do 10 zlogov in od 3 do 13 zlogov.

Razpon iregularnosti v moderni kaže naslednja tabela (v %):

Tabela 3: Delež iregularnih verzov v moderni:

	Kette	Murn	Ž-1899	Ž-1904	Ž-1908	skupaj
trohej	2.9	4.3	4.4	4.5	4.3	
jamb	3.5	8.5	4.4	5.0	6.4	5.3
daktil	1.2				0.4	
amfibrah	3.5	6.4	1.5	2.9		
(čista tonika	4.1	9.6	2.9	20.9	11.1	8.5)
Skupaj	15	28.7	13.2	30.4	17.5	21.4

(Delež neregularnih verzov v prvi Župančičevi zbirki je sorazmerno majhen in sicer na račun svobodnih verzov, ki jih je tam največ – 6 pesmi.)

² Iregularna trizložna merila so bila do tedaj redka (Gregorčičeva Svetišče Amf 6/9/11/12), ker so bila v 19. stoletju trizložna merila nasploh redka; obnovil jih je Aškerc.

V iregularnem verzu moderne se ne prepletajo le tradicionalna merila, ampak so med njimi tudi zelo dolge vrstice: npr. v Murnovi Hej, v kot s tem ne bi šel so 15- in 17-zložni jambi, ki jih v reprezentativnih zbirkah 19. stol ni (najdaljši je J13 Prešernovih Puščic):

	zlogi	ikti
Hej, v kot s tem ne bi šel! Kdor misli to, naj v pot mi stopi;	15	7
izginila vsa živa bitja tudi niso o potopi,	17	8
predvsem pa ribe ne,	6	3
in nekaj še mi drago je na sveti.	11	5
To pa, ko Noe v deske, hočem jaz v srce zapreti,	15	7
da rešim in ohranim je!	8	4
Res raznoliko dá na svetu se živeti,	13	6
najlepše pa, če se zaprè.	8	4

Iregularni amfibrah pa nastaja tudi z lomljenjem regularnih amfibraških vrstic (Amf9/11), npr. v Kettejevi Na trgu (Poezije 1900), kjer so štirje kratki verzi nastali iz Amf 11:

Noč trudna
molči,
nezamudna
beži
čez mestni trg luna sanjava.
Vse v mraku
mirnó,
na vodnjaku
samó
tih vetrc z vodoj poigrava.

V 19. stol. sta se v iregularnem jambu verzna in stavčna členitev večinoma ujemali. Vrstica je ustrezala bodisi stavku (»Tvoj tek je živ in je legak,/ kot hod deklet s planine«; Gregorčič: Soči) ali besedni zvezi (»Nebo mu prošnje te ne čuje;/ vihar strašán čez drn in strn grmé prihruje,/ ledeno zrnje v setve vsuje/ oblak teman –/ končan je cvet in sad obran –/ gorjé!«; Gregorčič: O nevihti).

V moderni začneta stavčna in verzna členitev divergirati, verzne meje padajo večkrat tudi na šibko skladijsko mejo (na meje besednih zvez, torej znotraj stavčnih in povednih mej):

Nad mestom belim dremlje težek,
oblačen dan,
po ulicah se opotekam jaz,
obupa pijan.
v ograjku varnem na zelenem homci!
V srebrno čašico svetlobo zlato
si stregla ob žarečem sonci.
Ti verovala si
v nebeški raj
in v njega blaženost,

v njega sijaj,
nekdaj, nekda j ...

A zdaj, a zdaj ...

Nad mestom belim dremlje težek,
oblačen dan,
po ulicah se opotekam jaz,
obupa pijan ...)

(Župančič: Nad mestom belim, 1898)

ali celo znotraj nje in s tem tvorijo nekakšen antisintaktični verz: »Še en poljub v slovo! Pečat na pismo/ ljubezni najine. Tako ... In zdaj –«, Župančič: V slovo, 1904; »Nocoj/ zvenijo zvezde zopet kot nekda j, / zlatijo vale, čez tihotni gaj/ gredo – postoj,«, Župančič: Umetnik in ženska, 1908); »Še v tvojem strupu teče moja kri, / še gnile rane so. Zastonj bil lek/ je vsak je in zastonj ves beg/ pred tabo, ki poza-bitu te moč mi ni«, Gradnik: Pomlad, 1916).

Verzna inovacija moderne je nerimani iregularni jamb (Murn: Zima, 1900; Župančič: Vrt mojih sanj je ležal pred meno j, 1899). Iregularni jamb Murnove pesmi Zima (v prvi izdaji brez naslova, označena z ***) s pogostimi neujemanji v skladenjskem in verzem členjenju, ki pa ga ne krepi rima, ter krajšanjem vzglasnih in daljšanjem jedrnih šibkih intervalov (Pretnar 1979) je skrajna stopnja iregularnosti silabotoničnih meril v moderni:

Prešla pomlad, po bliskovo prešlo poletje
in sveti Mihael.

Po polju so pospravljene sadovi,
listje je požoltelo, trava orjavela,
po brdih breze žalostno blešče.

Višje nad njimi bori in smereke
kot lovci mi zeleni čakajo.

Namočena

od ranega dežja je pot. Iznad vode
in črne prsti tam in travnikov
dviguje se sopar. Na desni je smerečje,
na levi gorska pot, rujava, skrita,
ko lisičja dlaka.

Tod hodimo vrhovci. Tih o vse življenje
in tih naš običaj. Pride poletje, žge in peče,
pride jesen, zapre čebele, in pride zima,
oddahne si in zapre duri naše.

Tam v zgornjici odpre si skrinjo.
poišče sukna si in kril volnenih
in plavih toplih rut in nogavic;

obutev vzame novo si, podšito z jarcem,
kolovrat, par jančjih rokavic in kožuh
bel, kratek in ustrojen, z rožami.

Nato pregleda kašče...

na pod nabije jazbeca in čuka,

nabrusi še sekiro si, zaneti ogenj
in zagodrnja...

Tam v mraku pa po snegu zadiši. (Murn: Zima, 1900)

Porast iregularnih oblik v vseh silabotoničnih merilih (razen anapesta, ki se od Vodnika naprej skoraj ni uporabljal), porast toničnega verza, predvsem iregularnega, porast polimetrije, skratka delež verzov, ki niso regularni silabotonizem, je v pesniških zbirkah moderne takle:

Kette	Murn	Ž-1899	Ž-1904	Ž-1908	skupaj
28.9	37.2	43.1	56.7	38.6	40.1

(Pregled repertoarja po verzih in ne po pesmih bi verjetno dal še nekoliko višje številke. Ena od značilnosti poezije moderne so namreč tudi relativno dolge pesmi, spesnjene v novih oblikah.)

Tonizem (naglasni verz)³

Tri- in štirinaglasni verz, ki ima v 19. stol. amfibrahoidno in daktiloidno obliko, se v moderni rahlja na ta način, da realizira manj iktov, ima krajše mediktne intervale, lahko je nerimni, neregularno se začnejo mešati vrstice podobne dolžine: 2- in 3-naglasne ter 3- in 4-naglasne. Pojavijo se nove variante z 2-zložnim šibkim vzglasom in take z 0- do 3-zložnim šibkim položajem (taktovik): 0/3 – 1/3 – 0/3 – 1/3 – 0/2, ki pa je v moderni redek:

O Damijan, Damijan,
ne bódi vèndar prevêč bolan.

Pošljem rajši ti vinca pit,
da potolažim soseda te skozi zid.

Meni ni tudi nič kaj lahkó,
pa da bi skoro mi že bilo!

Takrat potrkam, Damijan, ti na zid,
takrat bom mandeljnov in življenja sit.

(Murn: Balada, 1900)

Ta tip verza (Murn, Župančič, Radivoj Peterlin-Petruška) je verjetno nastal v slavjanofilskem razpoloženju tega časa pod vplivom ruskih narodnih pesmi (Petruška jih je slišal na svojih potovanjih po Rusiji in Ukrajini, jih prevajal iz objavil v zbirki Slavjanska lira, 1904.)

V prvi polovici 19. stoletja so se s Prešernom ustalile tele variante N4:

varianta A 1 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0

varianta C 0 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0.

Te so se do moderne spremenile le v smeri alternirajočega 0/1 izglasja (večina Stritarjevih N4). Izjema je Stritarjeva rokopisna Bela ruta (ok. 1868) s spremen-

³Izraza »tonizem« in »naglasni verz« sta sinonima; »tonizem« ponavadi rabim za imenovanje sistema, »naglasni verz« pa za elemente sistema.

ljivim 0- ali 1-zložnim šibkim vzglasom in 1-, 2-, redko 3-zložnim mediktanim intervalom.

Stritar je v zbirki Pesmi 1869 uporabljal štiri metrične variante N4:

A) 1 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0

B) 1 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 1

C) 0 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0

Č) 0 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 1

Tipa A in B imenujem amfibrahoidna, tipa C in Č pa daktiloidna. Tipa A in C sta prešernovska, tip B in Č pa je uporabil Fran Levstik v Pesmih 1854.

Stritar je uporabljal te variante v čisti obliki ali v kombinacijah. V čisti obliki je uporabljal tipe A (Nočna sodba), B (Koprive 1) in C (Milo se meni srce topi), Č pa samo v kombinaciji s C. Najpogostejša pa je kombinacija A z B (Čuj ostra burja po polju brije). Tako kot že Prešeren in Levstik tudi Stritar nikoli ne kombinira amfibrahoidnih naglasnih meril z daktiloidnimi (v slovenski poeziji 19. stol. je redke tudi preplet amfibraških in daktilskih silabotoničnih meril: omejen je na drugi zbornik poezij Kranjska čbelica 1831 ter na Jenkovo nezbrano pesništvo (Pretnar 1988b)).

Anton Aškerc je v letih 1893 in 1895 ta repertoar meril razširil še z anapestoidno varianto (Aškerc: Afanasij Sjemjonovič; Cankar, Dunajski večeri 3):

D 2 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0

moderna pa z varianto

E 0/2 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0/1 (Petruška: Jaz pojdem po svetu; 1912) in

E' 0/2 – 1/2 – 1/2 – 1/2 – 0/2

in

F 0/3-1/3-0/3-1/3-0/2

Z nerimano anapestoidno varianto D je, kot že rečeno, Aškerc v slovensko poezijo prenašal ritem ruske narodne pesmi.

Zlogovni obseg N4 se od Levstika (1854) do moderne krajša:

Tabela 4: Število 7 do 12 zložnih verzov v N4

	7	8	9	10	11	12	povpr. dol.
Levstik		0.4	6.1	34.0	46.6	13.0	10.66
Stritar		1.4	16.3	40.0	33.9	12.4	10.32
Aškerc				23.3	52.5	24.2	11.0
Kette		19.8	23.8	29.7	24.7	2.0	9.65
Murn	5.0	15.0	31.7	31.7	10.0	6.7	9.47
Župančič		26.5	23.5	32.3	14.0	3.7	9.45
moderna skupaj	1.0	21.9	25.2	31.3	16.8	3.7	9.52

Ker se je verz skrajšal kljub temu, da se je povečal razpon šibkih položajev (0 do 3 zlogi), se je morala skrajšati povprečna dolžina 2., 3. in 4. šibkega položaja, in sicer z 1.67 zloga v amfibrahoidnem in 1.79 v daktiloidnem Stritarjevem N4 na 1.50

v moderni (v vseh tipih skupaj). Obseg šibkih položajev v N4 od Prešerna do moderne je:

pri Prešernu

0 – 1.92 – 1.38 – 1.29 – 0

1 – 1.78 – 1.49 – 1.54 – 0

pri Stritarju v amfibrahoidnem tipu

1 – 1.80 – 1.55 – 1.66 – (0 ali 1)

v daktiloidnem

0 – 1.80 – 1.84 – 1.73 – (0 ali 1)

v moderni

0.85 – 1.52 – 1.53 – 1.45 – 0.14.

Številke nam povejo povprečni zlogovni obseg šibkih položajev. Zadnji šibki položaj je v oklepaju zato, ker je klavzula zaradi rime vedno predvidljiva, 0 ali 1 zložna; njen povprečni obseg pa nam vendarle nekaj pove – namreč pogostost ženske ali moške rime.

Amfibrahoidni tip je tako v 19. stol. kot v moderni lahko toniziran z enozložnico; v moderni je tonizacij več (29.4 % verzov, največkrat – 89 % vseh tonizacij – z enozložnico).

Atonizacija zadeva vse štiri krepke položaje (ikte) in je v moderni pogostejša kot v 19. stoletju (Prešeren, Stritar):

Tabela 5: Realizacija krepkih položajev v N4 19. stoletja (Stritarjev 1-1/2-1/2-1/2-0/1 tip) in moderni:

ikt	I	II	III	IV
Stritar	95.57	94.01	92.71	98.70
Kette, Murn, Župančič	94.65	88.96	86.29	84.28

V variantah C in Č se atonizira predvsem prvi šibki položaj (tako kot v silabotonizmu).

V slovenski silabotonični poeziji se oksitonične klavzule pogosto atonizirajo, v dvo-zložnih merilih pogosteje kot v tri-zložnih. Nasplošno je slovenska moška rima podložna atonizaciji že od razsvetljenstva naprej (Merhar 1966; Pretnar 1988a). Enako velja za N4 z oksitonično klavzulo: v skladu z rahljanjem metrične norme v moderni je njena atonizacija pogostejša kot v 19. stol. in pri Prešernu (12.46 %; Pretnar 1988a).

Povzetek

Silabotonični in tonični verz moderne imata tele izrazite lastnosti:

1. Regularni silabotonizem: V sonetu se pojavi 10-, 11- in 12-zložni daktil, 9- in 12-zložni amfibrah (Kette) in 9- do 15-zložni jamb (Murn), 10-zložni trohej brez cezure se rabi tudi v liriki, cezurni pa v programskih pesmih. V eni pesmi se lahko

prepleta mnogo različno dolgih verzov istega metra, povečala pa se je tudi polimetrija. Na splošno se je delež tradicionalnih metrov in meril – jamba (predvsem J8/9), troheja (predvsem T7/8) in amfibraha (predvsem Amf5/6 in Amf8/9) zmanjšal na račun iregularnega verza, čiste tonike in svobodnega verza. V nasprotju z metriko se ritmika ni opazno spremenila; posebnost je krajšanje in daljšanje vrstice za en nenaglašeni zlog ali stopo pri Murnu, redkeje pri Župančiču.

2. Iregularni silabotonizem: Doslej prevladujočemu iregularnemu jambu in amfibrahu se pridružijo še iregularni trohej, daktil in anapest, slednji le pri Aškercu. Poleg tipa z majhno zlogovno variabilnostjo in prepletanjem standardnih meril (npr. 6- do 9-zložni jamb) se uveljavi tip z velikim zlogovnim razponom in dolgimi vrsticami, ki se kot samostojno merilo dotlej niso pojavljale (npr. 15-, 17- in 19-zložni jamb). Spremeni se tudi skladnja: dotlej sta skladenjska in verzna členitev konvergirali, v moderni pa so neujemanja pogostejša. Pojavi se nerimani iregularni jamb s pogostimi neujemanji med skladenjsko in verzno členitvijo (Murnova Zima).

3. Naglasni verz: Pojavi se nerimani naglasni četverec (N4), ponovno tudi naglasni verz z več kot 2-zložnim šibkim položajem (t. i. taktovik), ki ga v 19. stol ni bilo, že Aškerc je uvedel N4 z 2-zložnim šibkim vzglasom, modernisti pa N4 s premenljivim 0- do 2-zložnim šibkim vzglasom (izguba daktiloidnosti in amfibrahoidnosti). Zlogovni obseg N4 se je v povprečju skrajšal; povečala se je atonizacija krepkih položajev, posebej zadnjega.

Dodatek: Metrični repertoar moderne

merilo	Kette		Murn		A		B		C		A/C		VSI	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
TROHEJ	30	17,34	34	36,17	13	19,12	19	28,36	6	12,77	38	20,88	102	22,72
3,5			1	1,06									1	0,22
3,5,7,8							1	1,49			1	0,55	1	0,22
3,6					1	1,47					1	0,55	1	0,22
3,8							1	1,49			1	0,55	1	0,22
3,10							1	1,49			1	0,55	1	0,22
4,6	1	0,58											1	0,22
4,6,8					1	1,47					1	0,55	1	0,22
5			1	1,06	1	1,47					1	0,55	2	0,45
5,6	1	0,58	1	1,06									2	0,45
5,6,8			1	1,06									1	0,22
5,6,7,8	2	1,16											2	0,45
5,7	1	0,58					1	1,49			1	0,55	2	0,45
5,7,8	1	0,58	1	1,06	1	1,47					1	0,55	3	0,67
5,10							1	1,49			1	0,55	1	0,22
5,8					1	1,47	2	2,99			3	1,65	3	0,67
6	2	1,16					1	1,49			1	0,55	3	0,67
6,7			4	4,26									4	0,89
6,8	4	2,31	1	1,06									5	1,11
6,8,10			1	1,06									1	0,22
6,10					1	1,47					1	0,55	1	0,22

merilo	Kette		Murn		A		B		C		A/C		VSI	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
6,12,16	1	0,58											1	0,22
7	1	0,58	2	2,13			1	1,49			1	0,55	4	0,89
7,8	4	2,31	12	12,77	1	1,47	2	2,99	2	4,26	5	2,75	21	4,68
7,8,9			1	1,06									1	0,22
7,10	1	0,58	1	1,06									2	0,45
7,12,15	1	0,58											1	0,22
8	3	1,73	2	2,13	2	2,94	4	5,97	3	6,38	9	4,95	14	3,12
8,9									1	2,13	1	0,55	1	0,22
9,10							1	1,49			1	0,55	1	0,22
9,12			1	1,06									1	0,22
10	1	0,58			1	1,47					1	0,55	2	0,45
12,14,16	1	0,58											1	0,22
iregul trohej														
(1-14)	5	2,89	4	4,26	3	4,41	3	4,48			6	3,30	15	3,34
JAMB	76	43,93	30	31,91	26	38,24	13	19,40	23	48,94	61	33,52	168	37,42
2,8	1	0,58											1	0,22
3,5,7,8									1	2,13	1	0,55	1	0,22
3,8			1	1,06									1	0,22
4	1	0,58			1	1,47					1	0,55	2	0,45
4,6,8			1	1,06									1	0,22
4,8					1	1,47			1	2,13	2	1,10	2	0,45
4,10			2	2,12									2	0,45
4,11									1	2,13	1	0,55	1	0,22
5,7					6	8,82					6	3,30	6	1,34
5,8	1	0,58			1	1,47					1	0,55	2	0,45
6,7	1	0,58	2	2,13			1	1,49			1	0,55	4	0,89
6,7,8	1	0,58	1	1,06									2	0,45
6,8	1	0,58	3	3,19	1	1,47					1	0,55	5	1,11
6,8,11	1	0,58											1	0,22
6,10,11							1	1,49			1	0,55	1	0,22
7	1	0,58											1	0,22
7,8			5	5,32	2	2,94			1	2,13	3	1,65	8	1,78
8	4	2,31			2	2,94			1	2,13	3	1,65	7	1,56
8,9	1	0,58	5	5,32					1	2,13	1	0,55	7	1,56
8,11			1	1,06	1	1,47					1	0,55	2	0,45
10	3	1,73			3	4,41	1	1,49	1	2,13	4	2,20	8	1,78
10,11	38	21,97	1	1,06	3	4,41	5	7,46	12	25,53	20	10,99	59	13,14
10-12	2	1,16											2	0,45
11	13	7,51			2	2,94			1	2,13	3	1,65	16	3,56
13	1	0,58											1	0,22
iregular														
jamb (2-19)	6	3,47	8	8,51	3	4,41	4	5,97	3	6,38	11	6,04	24	5,35
DAKTIL	17	9,83	1	1,06	5	7,35	1	1,49	1	2,13	7	3,85	25	5,57
3,11,14	1	0,58											1	0,22
4,5,6	1	0,58											1	0,22
4,6,8					1	1,47					1	0,55	1	0,22
4,8,9									1	2,13	1	0,55	1	0,22
4,10,11	1	0,58											1	0,22

merilo	Kette		Murn		A		B		C		A/C		VSI	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
5	1	0,58			2	2,94					2	1,10	3	0,67
5+5/4							1	1,49			1	0,55		0,22
5,6	1	1,47			1	1,47					1	0,55	2	0,45
5,7	1	0,58											1	0,22
5,8					1	1,47					1	0,55	1	0,22
7,8			1	1,06									1	0,22
10 sonet	1	0,58											1	0,22
10,11 sonet	4	2,31											4	0,89
10,11	1	0,58											1	0,22
11,12 sonet	1	0,58											1	0,22
12,15	1	0,58											1	0,22
14,15							1	1,49			1	0,55	1	0,22
15-18	1	0,58											1	0,22
irr. daktil														
(7-12)	2	1,16											2	0,45
AMFIBRAH	20	11,56	9	9,57	3	4,41	3	4,48			6	3,30	35	7,80
2,5,11							1	1,49					1	0,22
4,5,11	1	0,58											1	0,22
3+2,9	1	0,58											1	0,22
5	1	0,58											1	0,22
5,6					1	1,47					1	0,55	1	0,22
5,9	1	0,58			1	1,47	1	1,49			2	1,10	3	0,67
8							1	1,49			1	0,55	1	0,22
8,9	3	1,73	2	2,13									5	1,11
8,11			1	1,06									1	0,22
9	1	0,58											1	0,22
9,11	4	2,31											4	0,89
9,11,12	1	0,58											1	0,22
9,12 sonet	1	0,58											1	0,22
12			1	1,06									1	0,22
ir. amf (3-13)	6	3,47	6	6,38	1	1,47					1	0,55	13	2,90
ANAPEST			2	2,13									2	0,45
6,9			1	1,06									1	0,22
9			1	1,06									1	0,22
NAGLASNI														
VERZ	26	15,03	17	18,09	19	27,94	28	41,79	10	21,28	57	31,32	100	22,27
1,2,4	1	0,58											1	0,22
1,3	1	0,58											1	0,22
1,5			1	1,06									1	0,22
2							1	1,49			1	0,55	1	0,22
2,3	4	2,31	1	1,06	1	1,47	1	1,49	1	2,13	3	1,65	8	1,78
2,3,4	1	0,58			1	1,47				1	0,55	2	0,44	
2,4	1	0,58			1	1,47				1	0,55	2	0,45	
3	6	3,47	1	1,06	1	1,47	1	1,49	1	2,13	3	1,65	10	2,23
3,4	6	3,47	2	2,13	2	2,94	2	2,99		4	2,20	12	2,67	
4			3	3,19	1	1,47	1	1,49	2	4,26	4	2,20	7	1,56
ČT in SV	7	4,05	9	9,57	12	17,65	21	31,34	7	14,89	40	21,98	56	12,47

merilo	Kette		Murn		A		B		C		A/C		VSI	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
RAZLIČNA														
MERILA	5	2,89			2	2,94	3	4,48	5	10,64	10	5,49	15	3,34
T3,7,8/ N3					1	1,47					1	0,55	1	0,22
T3,4,7,8/ A6	1	0,58											1	0,22
T4/ D8-10									1	2,13	1	0,55	1	0,22
T7/ J7	1	0,58											1	0,22
T7/ D5	1	0,58											1	0,22
T8/ D5-7	1	0,58					1	1,49			1	0,55	2	0,45
D5/ N3					1	1,47					1	0,55	1	0,22
A11/ N4									1	2,13	1	0,55	1	0,22
J4/ D6,7									1	2,13	1	0,55	1	0,22
J4/ Amf10-12									1	2,13	1	0,55	1	0,22
J4,6/ N4									1	2,13	1	0,55	1	0,22
J7/ A11	1	0,58											1	0,22
J8/ A6,9							1	1,49			1	0,55	1	0,22
A8/ N2							1	1,49			1	0,55	1	0,22

Legenda: A Župančič: Čaša opojnosti
 B Župančič: Čez plan
 C Župančič: Samogovori
 A/C vse tri Župančičeve zbirke
 SV in ČT svobodni verz in čista tonika

Številke v rubriki »merilo« pomenijo dolžino verza v zlogih, npr. »trohej 3,5« pomeni 'regularen preplet 3- in 5-zložnih trohejskih vrstic'.

LITERATURA

- Anton AŠKERC, 1896: »Velikorusskija narodnyja pjesni«; A. N. Sobolevskij, Peterburg 1895. *Ljubljanski zvon* 1896.
- Mihail LEONovič GASPAROV, 1988: *Očerk istoriji rusckogo stiha*. Moskva: Nauka.
- Boris MERHAR, 1966: Še kaj o slovenski rimi. *Jezik in slovstvo* XI/4, 5, 7, 8.
- Tone PRETNAR, 1979/80: Metrične osnove Murnovega verza. *Jezik in slovstvo* 25/6. 165–170.
- 1978: Slovenski verz. *Słowiańska metryka porównawcza I. Słownik rytmiczny i sposobi jego korzystania*. Warszawa: IBL/PAN, Ossolineum.
- 1988a: O repertoarju in »pomenu« verznihi oblik v slovenskem pesništvu druge polovice devetnajstega stoletja. *Słowiańska metryka porównawcza III: Semantyka form wierszowych*. Warszawa: IBL/PAN.
- 1988b: *Mickiewicz i Prešeren. Ze studiów nad polskim i słoweńskim wierszem romantycznym*. Disertacija na IBL PAN v Varšavi.
- Lucylla PSZCZOŁOWSKA, 1987: *Wiersz nieregularny*. Wrocław, Warszawa ... : IBL/PAN, Ossolineum.
- Valeus VODUŠEK, 1965: Anakraza v slovenski ljudski pesmi. *Zbornik XII. kongresa jugoslovanskih folkloristov*. Celje.

SUMMARY

Syllabotonic and accentual verse of the Slovene »moderna« (fin-de-siècle) have the following distinctive features:

(1) Regular syllabotonic verse: The sonnet features the ten- eleven- and twelve-syllable dactyl, nine- and twelve-syllable amphibrach (Kette), and nine- to fifteen-syllable iamb (Murn). The ten-syllable trochee without caesura is employed in lyric poetry; the same verse with caesura is employed in programmatic poems. The use of polimeter increases. Generally the share of traditional metric forms – iamb (particularly I8/9), trochee (particularly T7/8), and amphibrach (particularly Amph 5/6 and Amph 8/9) decreased due to the irregular verse, strict-stress meter and free verse. Unlike the meter, the rhythm did not undergo notable changes; a peculiarity is a line reduced or increased by one unaccented syllable or by one foot in Murn's and, less frequently, Župančič's poetry.

(2) Irregular syllabotonics: Irregular trochee and anapest (the latter only in Aškerc's poetry) are added to the irregular iamb and amphibrach, which had been prevalent to that point. Besides the type with small syllabic variation and a combination of standard meters (e.g., six- to nine-syllable iamb) the type with large syllabic span and long lines (e.g., fifteen- and seventeen-syllable iamb), which had not appeared as independent meter before, becomes common. The syntax is changed as well: previously, the syntactic and verse boundaries had corresponded, whereas in the »moderna« the disagreement between them is more common. A non-rhymed irregular iamb with frequent disagreement between syntactic and verse divisions emerges (Murn: Zima).

(3) Accentual verse: The non-rhymed accentual four-foot verse emerges (A4) as well as accentual verse with more than two-syllable weak position (the so called »taktovik«, absent in the 19th c.); Aškerc introduced A4 with two- syllable weak initial position, »moderna« poets introduced A4 with alternating zero- to two-syllable weak initial position (loss of dactylic and amphibrachic character). On average, A4 syllable span was shortened, while atonicization of ictuses, particularly the last one, increased.